

Svensk Juristtidning och nordiskt juridiskt samarbete

Av tf. rättschefen JOHAN DANELIUS

I en serie artiklar under jubileumsåret 2016 skriver medlemmar ur Svensk Juristtidnings redaktion om äldre artiklar eller debatter i Svensk Juristtidning och deras betydelse för utvecklingen. I den första av dessa artiklar behandlas frågan om nordiskt juridiskt samarbete. Med utgångspunkt i bl.a. en artikel från 1939 av Birger Ekeberg och en annan av Carl Lidbom från 1973 beskrivs hur synen på nordiskt samarbete har förändrats genom åren. Vidare behandlas några artiklar från 2000-talet om hur samarbetet påverkades av de nordiska ländernas ändrade relationer till EU och EES. Slutligen tecknas en bild av hur det nordiska samarbetet på juridikens område ser ut i dag.

Om man bläddrar i tidiga utgåvor av Svensk Juristtidning är det påfallande hur närvarande det nordiska perspektivet är. När tidskriften grundades för 100 år sedan fanns visserligen redan den samnordiska publikationen Tidsskrift for Retsvidenskab, som i än högre grad hade ett nordiskt perspektiv. Men även Svensk Juristtidning kom tidigt att ge den nordiska dimensionen stort utrymme.¹ Tidsskriftens nordiska engagemang och inriktning kom länge till synes i återkommande rubriker som ”Nordiskt och internationellt” och ”Nordisk och främmande rätt”, vilka var avsedda att markera att rättsförhållandena i de nordiska grannländerna inte kunde ses som utländska eller främmande. Författare från andra nordiska länder deltog frekvent i tidningen med artiklar skrivna på det egna språket. Och även svenska författare ägnade i sina artiklar ofta utvecklingen i andra nordiska länder stort utrymme. Gemensamma nordiska lagstiftningsprojekt beskrevs och debatterades.² Även värdet av och formerna för nordiskt lagstiftningsarbete på ett mer övergripande plan diskuterades ingående.³

¹ Denna ambition kom till uttryck på följande sätt när den nya tidningen presenterades i SvJT 1916 s. 1 ff: ”Ehuru Svensk Juristtidning, såsom namnet utmärker, närmast avser att behandla spörsmål inom den svenska juridiken, skola däri jämväl införas meddelanden från utlandet, särskilt våra närmaste grannländer, rörande lagstiftning, litteratur och rättskipning, som kan vara av större intresse för svenska jurister.”

² I registren för de tidiga årgångarna av Svensk Juristtidning fanns en särskild rubrik för ”Gemensamt nordiskt lagstiftningsarbete, föreningsväsendet m.m.” Under denna rubrik upptogs artiklar med rubriker som ”Den nordiska sjölagstiftningen”, ”Svenskt-finskt samarbete på successionsrättens område” och ”Det nordiska samarbetet på familjerättens område”.

³ Närliggande frågor som diskuterades i tidningens tidiga årgångar handlar om att ta fram en gemensam nordisk lagbok eller en ny Nordisk rättsencyklopedi, se t.ex.

En intressant artikel om nordiskt juridiskt samarbete från Svensk Juristtidnings barndom finns i 1919 års utgåva⁴ där statsrådet Eliel Löfgren skriver om den skandinaviska lagstiftningen och dess framtidsuppgifter. Här tecknas inledningsvis en bild av uppkomsten och den tidiga utvecklingen av det nordiska lagstiftningssamarbetet. Löfgren beskriver hur de första och inte särskilt lyckosamma försöken under 1800-talets första hälft kunde ses som "ett led i en yttre, politisk enhetssträvan" medan det i en andra våg kring sekelskiftet snarare handlade om "vår lagstiftnings anpassande efter det industriella af-färslivets behov som syftsmål och de juridiska fackmännens intresserade samverkan som drivkraft". När Löfgren skriver artikeln har det nordiska lagstiftningssamarbetet gått in i en ny utvecklingsperiod med höjd ambitionsnivå och återigen lyfts motiv fram som ekar av skandinavismen: "Vad vi under det sista årtiondet bevittnat är [...] en återgång, steg för steg, till de stora centrala lagstiftningsuppgifterna, men nu med växande insikt om de säregna dragen i folkens liv och framför allt med dyrköpt erfarenhet av värdet av att hålla samman om det myckna, som är gemensamt i rättsåskådning och intressen."

Tiden efter Löfgrens artikel blir en blomstrande tid för det nordiska lagstiftningssamarbetet och när hovrättspresidenten Birger Ekeberg år 1939⁵ tar upp ämnet på nytt i Svensk Juristtidning kan han blicka tillbaka på en guldålder för samarbetet. Bland de frågor som då har varit föremål för lyckosamt nordiskt lagstiftningssamarbete fanns sådana centrala frågor som de om köp och byte av lös egendom, avbetalningsköp, avtals ingående, fullmakt, rättshandlingars ogiltighet, försäkring, skuldebrev, kommission, handelsagentur, handelsregister, firma, checkar och lufttrafik samt hela sjörätten. På familjerättens område hade enighet uppnåtts beträffande i stort sett hela äkten-skapsrätten samt stora delar av föräldra- och förmynderskapslagstiftningen. Det nordiska samarbetet på civilrättens område hade vid denna tidpunkt relativt nyligen utsträckts till att omfatta även aktiebolagsrätten där arbetet hade fortskridit långt utan att ännu ha resulterat i reformerad lagstiftning. Också inom immaterialrätten hade samarbetet kommit igång, främst vad gällde upphovsrätt och patenträtt.⁶ På straffrättens område var samarbetet mindre långtgående men nordiska överläggningar förekom även på detta område i avgränsade frå-

Jul. Lassen i SvJT 1919 s. 231 och Frantz Dahl i SvJT 1919 s. 284. Vidare lämnades återkommande i tidningen utförliga redogörelser för diskussioner vid de nordiska juristmötena.

⁴ Eliel Löfgren, Den skandinaviska lagstiftningen och dess framtidsuppgifter, SvJT 1919 s. 1. Artikeln bygger på ett föredrag som Löfgren höll i Stockholms juristförening den 19 december 1918.

⁵ Birger Ekeberg, Det nordiska samarbetet på lagstiftningens område, SvJT 1939 s. 5. Artikeln bygger på ett radioföredrag som Ekeberg höll den 7 mars 1938.

⁶ Birger Ekeberg hade 1937 själv förordnats att tillsammans med hovrättsrådet Hjalmar Himmelstrand förbereda ett nordiskt lagstiftningssamarbete på upphovsrättens område. Detta lagstiftningsarbete i den s.k. auktorrättskommittén finns utförligt skildrat av Dag Mattsson i SvJT 2013 s. 129, Anteckningar om auktorrättskommittén.

gor, bl.a. ”om bekämpande av ungdoms- och alkoholbrottsligheten, om behandlingen av arbetskygga och andra på grund av sitt levnadsätt samhällsfarliga brottslingar, om fosterfördrivningens straffbarhet samt om bötesförvandling”.

Lagstiftningssamarbetet hade inledningsvis omfattat endast Sverige, Norge och Danmark men hade, efter den finska frigörelsen från Ryssland, kommit att inkludera även Finland. Också Island kom med tiden att bli alltmer involverat i samarbetet. Ekeberg konstaterar i artikeln att det nordiska samarbetet på lagstiftningens område hade pågått länge och ”tillhör, kan man säga, dagligt liv i Norden”. Av artikeln framgår att Ekeberg är en stor anhängare av detta samarbete och hans argumentation påminner en del om det som i senare tid har lyfts fram som skäl för harmonisering av lagstiftning inom EU.

Om lagstiftningen inom två grannstater företer stora principiella olikheter, utgör riksgränsen en vida högre skiljemur, än om rättsordningen är nära överensstämmande. Medborgaren i den ena staten rör sig med en helt annan känsla av trygghet på den andra sidan gränsen, om han vet, att han där lever nära nog under sin egen lag.

Utöver skäl av detta slag ser Ekeberg också ett djupare värde i samarbetet. Han ser den nordiska rättsgemenskapen, liksom själva samarbetet kring lagstiftningen, som ett starkt ideellt föreningsband mellan Nordens folk. Genom att vårda gemensamma rättsliga ideal och genom att göra lagarna till ett klarare uttryck för folkens uppfattning menar Ekeberg att ”vi ej blott [stärka] känslan av samhörighet, utan vi skapa också för vår gemensamma kultur ett skydd som ej är att förakta”.

För Ekeberg är det grundläggande att arbetet bygger på frivillighet och inte sträcker sig längre ”än det i varje stat uppburits av övertygelsen om dess nytta”. Bäst förutsättningar för samarbete finns enligt Ekeberg ”på sådana områden, där rättsuppfattningarna i grunden är desamma över hela Norden och där avvikelserna mellan lagarna ha sin förklaring i mer eller mindre tillfälliga omständigheter”. En viktig förklaring till varför samarbetet varit så framgångsrikt var, menar Ekeberg, att de nordiska länderna hade samma syn på lagstiftningens uppgift och funktion.

Man strävar efter att finna en gyllene medelväg mellan ytterligheterna. Där ett verkligt behov anses föreligga, söker man genom uttryckliga lagbud trygga rättssäkerheten. Men man vill å andra sidan undvika att obehörigen klavbinda utvecklingen genom att i lagparagrafer låsa fast en uppfattning i den ena eller andra rättsliga principfrågan, som ännu ej är mogen för en mera slutlig lösning i den skrivna lagens form. Rättsbildningen får på sådana områden röra sig i de friare former, som den rättsvetenskapliga diskussionen och domstolarnas praxis erbjuda.

Ekeberg skriver sin artikel i en orolig och osäker tid, vilket framskymtar i de avslutande orden där han uttrycker en förhoppning om ”att insikten om våra gemensamma uppgifter även på lagstiftningens fält skall slå allt djupare rötter i en tid, då värdet av lagbunden frihet framstår klarare än någonsin tillförne”.

Kort efter att Ekebergs artikel publicerades kom händelseutvecklingen i Europa och i våra grannländer att medföra drastiskt förändrade förutsättningar för det nordiska juridiska samarbetet.⁷ När frågan på nytt dyker upp i Svensk Juristtidning i efterdyningarna av andra världskriget är det också inledningsvis med ett annat och dystrare perspektiv än tidigare. I ett inlägg från 1945⁸ tar den danske juristen Ernest Hartwig upp frågan om möjligheter för danska och norska jurister som befinner sig i Sverige som flyktingar att få möjlighet att praktisera vid svenska domstolar. Författaren, som hoppas och tror på ett intimt nordiskt samarbete efter kriget, menar att det för ett fruktbart samarbete inte är tillräckligt med ”hyggelige Kongresser med gode Middage” utan att det behövs praktiskt utbyte som ger unga nordiska jurister en verklig förståelse för likheter och olikheter i de nordiska rättsordningarna. Den dåvarande redaktionen för Svensk Juristtidning kommenterar artikeln i en särskild efterföljande notis i tidningen och erinrar där bl.a. om att redaktionen ”för sin del sökt främja danska och norska kollegors inträngande i svenska rättsförhållanden genom att allt ifrån den stora flyktingströmmens början erbjuda alla i Sverige vistande danska och norska jurister och juris studerande Svensk Juristtidning kostnadsfritt sig tillsänd”.⁹

Så småningom kom i alla fall det nordiska lagstiftningssamarbetet igång på nytt med full kraft för att under ett par decennier uppleva en ny mycket framgångsrik period. Under denna tid tillkommer bl.a. i huvudsak enhetliga nordiska lagar om upphovsrätt, patent, varumärken och mönster. Ett ambitiöst samnordiskt reformarbete på aktiebolagsrättens område under 1960-talet mynnar så småningom ut i likartade aktiebolagslagar i de olika länderna (för svensk del 1975 års aktiebolagslag). Arbetet drivs av ett praktiskt och ekonomiskt nyttoperspektiv men också av en grundläggande uppfattning om en nordisk samhörighet. I förarbetena till den finska aktiebolagslagen hänvisas till den allmänna målsättningen med det nordiska lagstiftningssamarbetet ”att föra de nordiska länderna och deras invånare närmare varandra och understryka Nordens enhet”.¹⁰

Synen på det nordiska samarbetet är dock under förändring och i ett på den tiden mycket uppmärksammat inlägg i Svensk Juristtidning

⁷ Det nordiska samarbetet stannade emellertid inte helt av. Att betydelsefullt samarbete förekom även under krigsåren framgår av Dag Mattssons artikel i SvJT 2013 s. 129 om auktorrättskommittén.

⁸ Ernest Hartwig, Nordisk Samarbejde — fagligt Samarbejde, SvJT 1945 s. 403.

⁹ SvJT 1945 s. 405.

¹⁰ Kommittébetänkande 1969, A20, 49.

från 1973¹¹ ger statsrådet Carl Lidbom uttryck för en skeptisk syn på värdet av nordisk rättslikhet. I artikeln, som bygger på ett likaledes uppmärksammat inlägg vid det nordiska juristmötet i Helsingfors föregående år¹², skriver Lidbom att lagstiftningssamarbete och nordisk rättslikhet inte längre kan vara självändamål. Han menar att synen på lagstiftning har förändrats på ett sätt som ställer nya krav på hur lagstiftning tas fram och på vilka mål som ska uppnås med lagstiftningen: "I en föränderlig värld har lagstiftningen mer medvetet än tidigare kommit att användas som ett medel för att nå politiska mål till gagn för människorna." Lidbom målar upp en bild av att trycket på politikererna har ökat och att behovet av att snabbt åstadkomma politiska förändringar i samhället, med hjälp av bl.a. lagstiftningsverktyget, är ett annat än tidigare. Det är, enligt Lidbom, talande att de största resultaten av nordiskt lagstiftningssamarbete har tillkommit på det kommersiella området eftersom "den liberala marknadshushållningens principer härskade tämligen oinskränkt över ekonomin, och politikerna ägnade i allmänhet endast ett förstrött intresse åt de lagar som rörde affärslivet". Lidbom stänger inte dörren för ett visst fortsatt samarbete men förutsättningarna för sådant samarbete är enligt hans synsätt helt andra än tidigare,

För möjligheterna att fortsätta det nordiska lagstiftningssamarbetet är det av alldeles avgörande betydelse att vi inte ställer upp krav på rättslikhet som i verkligheten blir krav på att det bestående skall konserveras. Om alla nordiska länder i varje fråga skulle vänta på det land där frågan sist får aktualitet, skulle detta uppenbarligen innebära en mycket effektiv spärr för fortsatt utveckling.

Som ytterligare ett skäl för sänkt ambitionsnivå i det nordiska samarbetet lyfter Lidbom fram de nya relationer som vid denna tid höll på att skapas mellan Norden och EG, i synnerhet genom Danmarks inträde i gemenskapen: "I en situation, där *ett* nordiskt land har tagit på sig medlemskapets förpliktelser i EG medan de fyra andra nordiska länderna ordnar sina relationer till Bryssel i andra former, minskar naturligtvis utrymmet för en harmonisering av lagar enbart i Norden." Den utveckling mot minskad nordisk rättslikhet och lägre ambition i lagstiftningssamarbetet som Lidbom ser framför sig är inget som han sörjer:

De finns de som inte vill se vad som har förändrats utan föredrar att nostalgiskt drömma sig tillbaka till en svunnen tids förhållanden. Min reaktion är en annan. Jag känner inte någon stor sorg över att de skandinaviska drömmarna har skingrats — drömmarna om ett enhetligt nordiskt rättssystem i den bokstavligen betydelsen av likadana lagar. Om vi nu framhårdade i de ursprungliga ambitionerna och koncentrerade oss uteslutande eller huvudsakligen på frågor där det finns utsikter att få till stånd likadana lagar skulle

¹¹ Carl Lidbom, Den nordiska rättsenhetens problem i dag, SvJT 1973 s. 273.

¹² Förhandlingarna vid det 26:e nordiska juristmötet i Helsingfors 1972, s. 53 ff.

vi snart finna att samarbetet i allmänhet kunde leda till resultat bara i detaljfrågor av ringa intresse.

Lidboms tankar väcker starka reaktioner inom nordiska juristkretsar. Redan i samband med det nämnda juristmötet har skarpa invändningar förts fram. Professor Jacob Sundberg reagerar starkt mot den "dödsdom över det nordiska samarbetet" som han uppfattar att Lidbom har uttalat men finner tröst i att "politiker är efemära företeelser" medan "juridiken är evig".¹³ I Svensk Juristtidning tas repliker på Lidboms artikel in från framstående jurister i övriga nordiska länder. Professor Mogens Koktvedgaard från Danmark finner i sin replik¹⁴ att "konklusionen er blevet for bastant, for unuanceret — og derfor ukorrekt". Han tar upp Lidboms tråd om ökad politisering av lagstiftningsprocessen och anlägger ett motperspektiv:

Det reelle problem er herefter i hvilket omfang den centrale privatretlige lovgivning skal politiseres. At den skal det i nogen grad er en selvfølge efter de demokratiske forfatninger. Men hvor langt? Så langt at man ikke har tid til at drøfte den igennem i detaljer med nabolandene? Efter min opfattelse nej. Den store fare for det nordiske retsfællesskab ligger i, at mange politikere — måske af hensyn til deres vælgere, måske af hensyn til sig selv — vil gennemføre så mange reformer, at der skabes et flimrende billede. Dette er iøvrigt ikke blot en fare for det nordiske retsfællesskab, men også for de enkelte retssystemer som sådanne. Et retssystem må have en vis stabilitet for at blive oplevet som ret.

Justitierådet Curt Olsson från Finland och den norske stortingsrepresentanten Helge Seip ifrågasätter i sina repliker¹⁵ Lidboms ståndpunkter bl.a. utifrån de åtaganden som de nordiska länderna gjort något decennium tidigare i Helsingforsavtalet.¹⁶ I avtalet har de åtagit sig bl.a. att "fortsätta lagsamarbetet i syfte att uppnå största möjliga överensstämmelse på privaträttens område" (artikel 4). Enligt Seip ser det "ut som man i Stockholm, de facto, närmest opptrer som om artikkel 4 i Helsingforsavtalen ikke eksisterer". Han anger vidare att han för sin del är "overbevist om at den holdingen til lovsamarbeidet som er fastslått i Helsingforsavtalen er den som tjener Nordens sak og nordiske interesser, og att den Kling-Lidbomske doktrinen vil undergrave

¹³ Förhandlingarna vid det 26:e nordiska juristmötet i Helsingfors 1972, s. 59.

¹⁴ Mogens Koktvedgaard, Nordisk retsenhed: Principper eller realiteter?, SvJT 1973 s. 398.

¹⁵ Curt Olsson, Bör vi alltjämt sträva efter likartade lagar i Norden?, SvJT 1973 s. 400 och Helge Seip, Lovgivningssamarbeidet i Norden — enhetslinje eller pionérteori?, SvJT 1973 s. 402.

¹⁶ Samarbetsöverenskommelsen mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige av den 23 mars 1963. I överenskommelsen, som alltjämt gäller, sägs att de fördragsslutande parterna ska "eftersträva enhetliga regler i de nordiska länderna i så många avseenden som möjligt" (ingressen) samt "skola fortsätta lagsamarbetet i syfte att uppnå största möjliga överensstämmelse på privaträttens område" (artikel 4), "böra eftersträva enhetliga bestämmelser om brott och brottsföljder" (artikel 5) och "skola eftersträva inbördes samordning av annan lagstiftning än som nu sagts på sådana områden, där detta ter sig ändamålsenligt".

noe av selve fundamentet for den formaliserte delen av de nordiske fellesskapsbestrebelse”. Därutöver menar både Olsson och Seip att det alldeles oavsett denna överenskommelse finns ett stort värde i nordisk rättsenhet. Med visst eko från vad Ekeberg fört fram i tidningen drygt 30 år tidigare anför Olsson därvidlag:

Har alltså denna rättsenhet något värde? Ställer man frågan så, är väl svaret för flertalet klart positivt. Dels är rättsenheten ett av de starkaste band som överhuvud binder oss samman i Norden — och detta har betydelse inte minst på längre sikt — dels är likartade regler till praktisk nytta för människorna i Norden i deras handel och vandel, då de flyttar till ett annat nordiskt land och då de stannar kvar i det egna landet.

Tonläget i debatten är ganska högt och det är tydligt att frågan vid denna tidpunkt upplevdes som i hög grad relevant bland nordiska jurister. Flera år senare blickar professor Stig Strömholm tillbaka på debatten och beskriver i en artikel i Svensk Juristtidning¹⁷ den Lidbomska artikeln som en ”politisk plaidoyer [...] starkt präglad av det tidigare 70-talets speciella samhällsklimat”. Vad gäller Lidboms argument om att det inte finns plats för något djupgående nordiskt samarbete i en tid då människorna förväntar sig att politikerna tar lagen till hjälp för att snabbt lösa olika samhällsproblem anför Strömholm:

Detta sannolikt i den nordiska grannsämjans intresse presterade ”diplomatiska” försök att framställa den egna lagstiftningsivern som ett nära nog frampressat och motvilligt tillmötesgående av ”människornas” förväntningar — alls inte som ett förverkligande av egna idéer eller ett effektuerande av beställningar från de fackliga bundsförvanterna och finansierarna — kan idag te sig märkligt primitivt, men det behåller icke desto mindre sitt symptomatiska intresse: tydligen uppfattades det som lämpligt och rådligt att söka en legitimering av lagstiftningen i förväntningar och krav bland ”människorna” (eller åtminstone de ”människor” som ansågs vara riktiga sådana, dvs., får man väl antaga, den majoritet som utgjorde regeringens väljarstöd). Det kan förmodas att det särskilt i den vid denna tidpunkt mycket känsliga och inflammerade nordiska debatten tedde sig särskilt angeläget att beskriva sina förehavanden som det ofrånkomliga svaret på en folklig efterfrågan.

Utvecklingen efter Lidboms artikel är inte entydig. På ytan förefaller utvecklingen ha gått i den riktning som Lidbom förutsåg och förordade. De av de nordiska regeringarna drivna gemensamma nordiska lagstiftningsprojekten blir färre och mindre omfattande än tidigare. Samtidigt skapar medlemskapen i EU och EES (och dessa organisationers föregångare) nya behov av samarbete. I början av 2000-talet uppmärksammas frågan på nytt i flera artiklar i Svensk Juristtidning. I

¹⁷ Stig Strömholm, Skall lagreglerna spegla eller påverka den allmänna rättsuppfattningen?, SvJT 2001 s. 101.

en av dessa artiklar¹⁸ beskriver rättschefen Olle Abrahamsson läget så här:

Även den mest hängivne förespråkare för ett fortsatt lagstiftningssamarbete mellan de nordiska länderna måste erkänna att en återgång till det gamla inte är möjlig. Den europeiska integrationen är här för att stanna och omfattar alla våra fem länder. Om samarbetet skall kunna fortgå och utvecklas måste det alltså söka sig nya banor. De stora och till Norden avgränsade projektens tid är förbi, och andra mål måste därför sättas för samarbetet. Också formerna för samarbetet behöver förnyas, och det redan av det skälet att en stor del av de i lagstiftningsprocessen deltagande tjänstemännens tid numera ägnas åt förhandlingsarbete i EU.¹⁹

Trots — eller tack vare — dessa ändrade förutsättningar tycks det nordiska samarbetet ha varit i högsta grad levande vid denna tid, i vart fall på vissa områden. Dåvarande departementsrådet Dag Mattsson beskriver i samma nummer av Svensk Juristtidning²⁰ det nordiska samarbetet i EU i praktiken och kan vid en återblick över de närmast föregående åren konstatera att ”det nordiska samarbetet inom förmögenhetsrätten har ökat markant”. Han menar rent av att ”samarbetet är mera djupgående och omfattande än någonsin tidigare”. Han exemplifierar med lagstiftningssamarbete om bl.a. konsumentköp, konsumentskydd vid hemförsäljning och distansavtal, regler i övrigt för elektronisk handel och användning av elektroniska signaturer, påföljder vid för sen betalning, oskäligen avtalsvillkor och sakrättsliga och insolvensrättsliga frågor. I viss kontrast till det mer formellt organiserade samarbetet som förekom tidigare noterar Mattsson att det nordiska samarbetet denna gång ”har kommit av sig själv, vuxit fram i det dagliga lagstiftningsarbetet, utan några formella beslut eller egentliga riktlinjer”. Samarbetet har nästan uteslutande inriktats på det EU-reglerade området och har grundats i de nordiska medlemsstaternas likartade intressen under pågående förhandlingar. Mattsson konstaterar att det nordiska samarbetet blivit särskilt intensivt och lyckosamt i fråga om rättsakter som antas med kvalificerad majoritet och där behovet av allianser med andra medlemsstater gör sig gällande med särskild styrka. Det sakliga innehållet har, enligt Mattsson, visat sig spela mindre roll för att få igång ett nordiskt samarbete än det förhållandet att besluten tas med kvalificerad majoritet.

De drivkrafter bakom det nordiska samarbetet som Mattsson beskriver är således delvis av annan karaktär än de mer ideologiska och samhällsekonomiska skäl som tidigare ansetts motivera ett långtgående nordiskt lagstiftningssamarbete. Och av artikeln framgår att nå

¹⁸ Olle Abrahamsson, Det nordiska lagstiftningssamarbetets framtid i ett EUperspektiv, SvJT 2001 s. 1.

¹⁹ Se om dessa frågor också bl.a. Bernitz och Wiklund (red.), Nordiskt lagstiftningssamarbete i det nya Europa, Stockholm, 1996, och Stig Strömholm, En gemenskapsrättslig internationell privaträtt? Konsekvenser för nordiskt samarbete, lagstiftning och juristutbildning?, SvJT 2003 s. 521.

²⁰ Dag Mattsson, Nordiskt samarbete i EU i praktiken, SvJT 2001 s. 12.

got mer omfattande nordiskt samarbete på förmögenhetsrättens område vid sidan av EU-frågorna knappast förekommer. Mattsson menar att intresset för sådant samarbete i och för sig är större än tidigare (läs: 80- och 90-tal) men att det helt enkelt inte finns tid till det. Överlag målar Mattsson emellertid en ljus bild av det nordiska samarbetet och bedömer att kontakterna mellan de nordiska departementen är ”bättre än någonsin tidigare”.

Men även om det fanns ljuspunkter står det klart att det mer traditionella och djupgående lagstiftningssamarbetet mellan de nordiska länderna vid denna tid inte längre har samma utrymme och betydelse som tidigare. Ett exempel på detta finns beskrivet i en artikel i Svensk Juristtidning²¹, publicerad samma år som Mattssons artikel, där justitierådet Bo Svensson beskriver sitt arbete som ordförande i Aktiebolagskommittén. Den tidigare aktiebolagslagen från 1975 föregicks av ett nära nordiskt lagstiftningssamarbete men så var inte fallet vid reformarbetet på 1990-talet. Bo Svensson tecknar en dyster bild av det nordiska samarbetet på aktiebolagsrättens område vid denna tid:

För att sammanfatta så synes det nordiska lagsamarbetet på aktiebolagsrättens område ha tjänat ut: I Danmark samråder man inte med de nordiska vännerna innan man gör ändringar i aktiebolagslagen. Belysande är att Aktiebolagskommittén först långt i efterhand fick klart för sig att man i Danmark i början av 1990-talet hade genomfört en höjning av lägsta tillåtna storlek på aktiekapitalet. Aktiebolagskommittén arbetade vid tillfället intensivt med just denna fråga men fick inga underrättelser från Danmark utan uppmärksammade den nya danska lagstiftningen enbart genom att en av kommitténs sekreterare läste om nyheten i en facktidskrift. Några år senare skar man i Danmark radikalt ned lagstiftningen rörande den danska motsvarigheten till våra privata aktiebolag, anpartsselskaber. Inte heller den reformen föregicks av några nordiska konsultationer. I Norge gick man på egen hand fram med en ny aktiebolagslagstiftning som skiljer sig mycket från vad Aktiebolagskommittén föreslår i sitt slutbetänkande. Även i Finland går man egna vägar. Där tillsattes så sent som för några månader sedan en kommitté med uppgift att göra en total översyn av den finländska aktiebolagslagen.²²

Svensson förklarar denna utveckling med att EG-samarbetet tar så mycket resurser i anspråk att de små nordiska länderna inte dessutom orkar upprätthålla det nordiska samarbete som äldre lagstiftare fann så viktigt. Till detta kommer, enligt Svensson, att den politiska ambitionen att vårda den nordiska gemenskapen har trängts tillbaka på grund av att det massmediala intresset fokuseras på den större, europeiska gemenskapen som tycks stå ständigt i händelsernas centrum.

²¹ Bo Svensson, Lagstiftningssideologi och lagstiftningsteknik — erfarenheter från arbetet med en ny aktiebolagslag, SvJT 2001 s. 637.

²² Det kan tilläggas att det nordiska samarbetet under departementsbehandlingen också var av blygsam omfattning. Vissa kontakter förekom, framför allt med Finland, men dessa bestod i huvudsak av informationsutbyte och hade begränsad betydelse för hur lagarna slutligen utformades både i Sverige och i Finland.

Det är mot denna bakgrund symptomatiskt att när frågan om nordiskt lagstiftningssamarbete tas upp på 2005 års nordiska juristmöte i Reykjavik sker det under rubriken "Har det nordiska lagstiftningssamarbetet spelat ut sin roll?". Även om uppfattningarna i diskussionen går isär besvaras frågan närmast jakande av den svenska representanten i panelen, regeringsrådet Annika Brickman, som ställer sig frågan om vi "inte nu [skulle] kunna se det som att samarbetet med att bygga Norden är färdigt och att det som återstår här är förvaltning och underhåll?".²³ Hon beskriver en utveckling där det nordiska samarbetet blir allt mindre betydelsefullt.

Vi är lika, vi förstår varandra och vi tycker om varandra. Och självfallet är det så att samarbetet emellan de nordiska länderna kommer att fortsätta. Ännu en tid. Men jag tror att sannolikheten är stor för att detta samarbete kommer att fortsätta att tunnas ut i takt med att min generation blir mindre dominerande i samhällslivet än den är här i dag. Samarbetet inom EU och det utökade internationella samarbetet i övrigt begränsar möjligheterna till nordisk rättslikhet och riktar förstås också vårt intresse åt andra håll än Norden. De unga departementstjänstemän som sköter våra förhandlingar i Bryssel känner sina brittiska och holländska kollegor bättre än de känner sina motsvarigheter i Oslo och Reykjavik. Och när de talar med sina finska och danska vänner runt bordet tror jag att de allt oftare gör det på engelska.

Många känner nog igen sig i Brickmans beskrivning i dag. Visserligen finns det både på politisk nivå och bland de opolitiska tjänstemännen särskilda nordiska nätverk, vars betydelse inte ska underskattas. Inte sällan känner nordiska ministrar och statssekreterare sina kollegor från de andra nordiska länderna väl och det ligger nära till hands att i första hand vända sig till dem i olika sammanhang. Regelbundna nordiska ministermöten, både av formell och av informell karaktär, bidrar till att upprätthålla dessa band.²⁴ Och för de opolitiska tjänstemännens del är de nordiska juristmötena fortfarande en levande mötesplats, låt vara att deltagandet från justitiedepartementen varit lägre på senare år än vad som var fallet en gång i tiden. Därutöver finns det inom flera rättsområden särskilda nordiska nätverk och föreningar, t.ex. Nordiska Föreningen för Processrätt²⁵ och Nordiska Administrativa Förbundet, samt ett antal nordiska juridiska tidskrifter, t.ex. Nordisk Tidsskrift for Selskabsret och Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab.

Men trots dessa särskilda nordiska band och nätverk är det långt ifrån givet att det är just med de nordiska kollegorna som de starkaste

²³ Förhandlingarna vid det 37:e nordiska juristmötet i Reykjavik 2005, s. 445.

²⁴ De nordiska statsministrarna antog på Nordiska ministerrådets möte i Finland i juni 2007 beslutet att intensifiera det nordiska samarbetet för att möta globaliseringens utmaningar. Det har på vissa områden lett till ett förnyat fokus på Nordiska ministerrådets arbete.

²⁵ Se vidare om denna förening Eric Bylander, Nordiska Föreningen för Processrätt och det tolfte nordiska processrättsmötet, SvJT 2013 s. 337.

förhandlingsallianserna uppstår i exempelvis EU-förhandlingar. För valet av allianspartner är det ofta av väl så stor betydelse hur nära regeringarna står varandra i politiskt hänseende som vilka historiska och kulturella band som finns till ett visst land. Lojalitet med nordiska länder för lojalitetens egen skull är ingen självklarhet när saker ställs på sin spets. Det är främst när intressena sammanfaller i sak som samarbetet blir riktigt engagerat och effektivt. Och i takt med att rättsligheten minskar blir det också mindre vanligt att intressena sammanfaller.

När det gäller det traditionella lagstiftningssamarbetet kan det konstateras att Helsingforsavtalet fortfarande finns där som en grund och att Nordiska rådet fortfarande ägnar frågor om lagstiftningssamarbete uppmärksamhet. Nordiska ministrar, däribland justitieministrarna, träffas regelbundet både inom ramen för Nordiska ministerrådet och vid informella möten. Inom ramen för det samarbetsprogram som Nordiska rådet har lagt fast för åren 2015–2018 sker också visst samarbete på det juridiska området, om än med en väsentligt lägre ambitionsnivå än vad Helsingforsavtalet ger uttryck för. Samarbetet förutsätts i första hand ske i form av informellt samarbete mellan tjänstemän vid de olika departementen eller i särskilda arbetsgrupper. Därutöver har Nordiska rådets ämbetsmannakommitté till uppgift att gå igenom de olika justitiedepartementens lagstiftningsprogram och bedöma om det finns projekt av särskild betydelse för det nordiska juridiska samarbetet. Ämbetsmannakommittén ansvarar också för att betänkanden och lagförslag löpande utväxlas mellan berörda departement.

I utredningsbetänkanden och departementspromemorior är det fortfarande vanligt att de nordiska länderna ägnas särskild uppmärksamhet i den kartläggning av utländska rättssystem som regelmässigt förekommer i sådana produkter. Det är rimligt att anta att detta i vart fall ibland får betydelse för hur de förslag som läggs fram utformas. Och det är inte ovanligt att förekomsten av en viss lagstiftningslösning i ett annat land används för att försvara ett lagförslag mot framförd kritik ("så gör man minsann i Norge", "om det fungerar i Finland ska det väl kunna fungera här", etc.).

Men det praktiska genomslaget av Helsingforsavtalets principer måste ändå sägas vara begränsat.²⁶ Och vid sidan av detta förekommer heller inte något mer omfattande organiserat samarbete mellan de nordiska departementen i lagstiftningsfrågor. På civilrättens område, som traditionellt varit centralt i det nordiska lagstiftningssamarbetet, är det i dag endast inom enstaka rättsområden som det nordiska samarbetet är betydande.

Ett sådant område är upphovsrätten. De nordiska upphovsrättslagarna grundar sig på ett nära samarbete och lagarna såg ursprunglig-

²⁶ Jfr Thomas Wilhelmsson, *Det bristfälliga nordiska lagstiftningssamarbetet och Helsingforsfördraget*, TemaNord 2005 s. 117.

en i stort sett identiska ut både till innehåll och till struktur. Den rättslikhet som fortfarande råder mellan de nordiska länderna — och där lösningarna ibland skiljer sig från dem som valts i utomnordiska länder — har skapat behov av att bevaka gemensamma intressen i frågor som behandlas inom EU. Det kan också förekomma att nordiska lösningar övervägs som tänkbara lösningar på EU-nivå.²⁷ Länderna följer också gemensamt målen i EU-domstolen, överväger om man bör yttra sig och analyserar tillsammans avgöranden därifrån. Även Island och Norge har som EES-medlemmar ett intresse av att delta i diskussionerna. Även i det nationella lagstiftningsarbetet på upphovsrättsområdet förekommer det fortfarande kontakter mellan departementstjänstemännen. Ett forum för de olika diskussionerna är de nordiska upphovsrättsmöten som hålls flera gånger per år.²⁸

Även inom sjörätten, som inte minst för Norge och Danmark är ett högt prioriterat rättsområde, är de nordiska kontakterna relativt täta. På det området, där EU-harmoniseringen inte är lika omfattande, sker kontakterna mest i samband med internationella förhandlingar i den Internationella sjöfartsorganisationen (IMO) och vid införlivande av internationella konventioner. De nordiska sjölagarna tillkom efter nära diskussioner mellan de nordiska länderna och det finns ett gemensamt intresse av att fortsätta att använda samma definitioner och i övrigt införliva konventioner på ett likartat sätt. De faktiska intressena skiljer sig av naturliga skäl delvis åt men det finns ändå ett behov av avstämningar i många frågor.

Inom familjerätten ger de nordiska konventioner som gäller anledning till samråd och samverkan mellan departementen. Detta gäller i synnerhet vid förhandlingar inom EU då främst Sverige och Finland²⁹ återkommande har anledning att samordna sig för att i EU:s rättsakter få igenom de undantag och särlösningar som konventionerna kräver. På insolvensrättens område finns sedan några år ett ambitiöst nordiskt-baltiskt samarbete som syftar bl.a. till att få till stånd en ökad harmonisering och uppgradering av insolvensrätten i den nordisk-baltiska regionen. Detta nätverk drivs främst av akademiker och praktiker men även nätverksländernas berörda departement har visat intresse för nätverkets arbete.

På andra områden är samarbetet mera sporadiskt. På avtals- och köprättens område finns det ofta en nordisk dimension i den akademiska diskussionen — uppmärksammas t.ex. i samband med avtalsla-

²⁷ Ett exempel är de nordiska avtalslicenserna. Internationellt var inställningen till de nordiska avtalslicenserna tidigare avvaktande. Numera lyfts avtalslicenserna inte sällan fram som en möjlig lösning och flera utomnordiska länder överväger bestämmelser av liknande slag. Även kommissionen har visat intresse för avtalslicenslösningar.

²⁸ En konsekvens av att flera av de nordiska länderna är medlemmar i EU är emellertid att det tidigare nära nordiska samarbetet i Världspannsorganisationen för den intellektuella äganderätten (WIPO) har ersatts av EU-koordinering.

²⁹ Danmark står än så länge utanför EU-samarbetet på detta område.

gens 100-årsjubileum nyligen³⁰ — men i det dagliga lagstiftningsarbetet är denna dimension mindre närvarande. Detsamma kan sägas om aktiebolagsrätten, som tidigare präglades av nära nordisk rättslikhet och där nordiska lösningar togs fram i nära samarbete mellan länderna. Det samarbete som förekommer i dag på detta område är nästan uteslutande inriktat på att bygga allianser i pågående förhandlingar om EU-rättsakter. Och möjligen kan man där skönja en trend att näringslivet i högre utsträckning agerar på egen hand för att få in det nordiska perspektivet i EU-arbetet. Ett färskt exempel är boken ”The Nordic Corporate Governance Model”³¹ som genom näringslivsorganisationers försorg (och finansiering från bl.a. Nordiska Rådet) togs fram för att öka förståelsen i framför allt Bryssel för nordiska lösningar på bolagsstyrningsområdet.

Nordiska kontakter mellan departementen förekommer också på straffrättens område men det handlar där mest om informations- och erfarenhetsutbyten.³² Motiven för samarbete gör sig på detta område inte gällande med samma styrka som på exempelvis civilrättens område och det nordiska lagstiftningsarbetet har heller inte historiskt gjort samma avtryck i den straffrättsliga lagstiftningen som på en del andra lagstiftningsområden. Straffrätten är dessutom numera så starkt präglad av de rättspolitiska utspel som görs från de olika politiska parternas sida att det i praktiken finns begränsat utrymme att i lagstiftningsarbetet beakta intresset av nordisk rättslikhet. Situationen är likartad på andra rättsområden som står högt på den politiska dagordningen.

Det är således tydligt att synen på det nordiska lagstiftningsarbetet är en annan i dag än vad den var en gång i tiden. De av skandinavismen präglade ideologiska motiv som ursprungligen bar upp samarbetet har med åren fått ge vika för mer praktiskt och ekonomiskt betingade motiv. Genom att de nordiska länderna närmast sig eller trätt in i det europeiska samarbetet har även dessa motiv kommit att försvagas. Trots den överenskommelse om ett ambitiöst lagstiftningsarbete som de nordiska staterna ingått genom Helsingforsavtalet är det nordiska samarbetet i dag inte särskilt starkt. Visserligen finns det på enskilda rättsområden ett välfungerande och betydelsefullt samarbete men detta synes i huvudsak bäras upp av enskilda individers eller arbetsgruppers drivkrafter snarare än av någon övergripande ambition eller plan på politisk nivå eller inom de nordiska departementsledningarna.

³⁰ Se om detta bl.a. Christina Ramberg, Avtalslagen 100 år, SvJT 2015 s. 561. I artikeln redogörs bl.a. för ett projekt om ett Nordic Restatement av avtalsrätten.

³¹ Per Lekvall (red.), The Nordic Corporate Governance Model, SNS Förlag, 2014.

³² Så sent som i september 2015 hölls i Stockholm ett nordiskt departementsmöte där ett antal straffrättsliga frågor diskuterades, däribland kriminalisering av s.k. terrorresor samt ansvar och sanktioner för juridiska personer för brott som begås i deras verksamheter.

Denna utveckling har många orsaker, och det finns i dag knappast anledning att tro på en vändning. Den tid då stora reformer på exempelvis civilrättens område i huvudsak var en angelägenhet för opolitiska juristtjänstemän vid de nordiska departementen är förbi. I dagens politiserade miljö inom regeringskanslierna finns litet utrymme för tjänstemannaambitioner om nordisk rättslikhet. Så även om Carl Lidboms inlägg från 1973 då var kontroversiellt och än i dag kan uppfattas som provokativt kan man knappast förneka att den bild som han målade upp ligger ganska nära hur verkligheten ser ut i dag för dem som arbetar i lagstiftningsmaskineriet. Det krävs nog nya former och grepp för att det nordiska juridiska samarbetet ska kunna vara fruktbart även i framtiden. Kanske är samarbeten och utbyten mellan akademiker och praktiker vid sidan av den formella lagstiftningsprocessen framtidens melodi. Gemensamma "soft law"-projekt av olika slag kan bidra till att hålla samman de nordiska rättskulturerna och kan även ge värdefulla influenser till lagstiftarna när dessa väl ska agera. Hur som helst kan vi jurister knappast förvänta oss att politikerna framöver kommer att vara drivande i fråga om det nordiska juridiska samarbetet utan till syvende och sist handlar det om vad de nordiska juristerna vill och förmår.